

विभेद काहाँ काहाँ छ ?

(मिति २०७८।३।२६ मा जनचासो अनलाईनमा प्रकाशीत)

विभेद, धर्मद्वारा संचालन भएको राज्यप्रथा देखिनै शुरुभएको देखिन्छ । कामकाजका आधारमा जात विभाजन भएको पाईन्छ । नेपालमा बहुसंख्यक हिन्दुहरू छन् । उनिहरुको जातजातीलाई हेर्दा ब्राह्मण जातीलाई कर्मकाण्ड र पुरेतको कामगर्ने, क्षेत्रीजाती राजकाज गर्ने, नेवार जाती उद्योगव्यापार, दमाई जाती कपडा सिलाउने, कार्मी जाती फलामका औजारहरू बनाउने, सुनार जाती सुनको गहना बनाउने, सार्की जातीले जुत्ता सिलाउने काममा विभाजित भएको पाईन्छ । यसरि अरुधेरै जातजातीमा काम विभाजित भएका पाईन्छ । विशेषगरि जातिय विभेद धेरै हिन्दु धर्ममा भएको पाईन्छ । हिन्दु धर्मको प्रज्ञाता ऋषीमुनीहरू ब्राह्मण थिए । राजाका राजपुरोहीत पनि ब्राह्मणहरूनै थिए । उनिहरुले राजकाजका मामलामा राजालाई शल्लाह दिने गर्दथे ।

अन्ततः यस पृथ्वीमा स्त्री र पुरुष दुईथरिका जात बाहेक अरु जात देखिन्न । यसपछि देखिएका जातहरू शासकहरुले बनायका थर र जात हुन् । सयौं वर्ष अगाडि सम्म लिंगभेद कडा रूपमा थियो । श्रीमानको देहवसान हुँदा श्रीमती साथै सतिजानु पर्ने, श्रीमतीले श्रीमानको गोडा ढोगनुपर्ने, श्रीमानको जुठो खानुपर्ने जस्ता अतिवादी प्रथा थियो । वि.सं. १९७७ सालमा तत्कालीन श्री ३ माहाराज चन्द्रशंसेर राणाको पालामा सतिप्रथा हटायपछि, यस किसिमको लिंगभेदले छुट्कारा पाएको इतिहासले बताउँछ । एउटै देसमा बस्ने नागरिकको हक र अधिकार सबैको बराबर हुने संविधानमा लेखिन्छ, तर व्यवहारमा अझै देखिएको छैन । विकसित देसहरुमा पनि केहि हदसम्म काला र गोरा विचको विभेद अझै देखिएकै छ । मानव शरिरको अंग केहि अपवादमा बाहेक एकैकिसिमको हुन्छ । सबैलाई लाग्ने रोगहरू उस्तै हुन्छन् । सबैलाई दुख्येघाउ उसैगरि दुख्छ । यतिसम्म त सबैलाई थाहा भएकै छ । तरपनि परम्परा देखि चलिआएको चालचलन, आनिबानी र व्यवहार कागजमा लेखिए पनि हराउँछ भन्न सकिन्न । यसैले त विस्वमा अधिकारका कुरा उठाउन, धार्मीक लडाईहरू हुने गर्दछन् । आनिबानी, चालचलन र धर्म भनेको कसैले परिवर्तन गर्न खोज्दैमा होइहाल्ने कुरा होइन । सामाजिक परिवर्तन संगसंगै विस्तारै सचेतनाका आधारमा परिवर्तन हुँदैजाने कुरा हो ।

नेपालमा संघीय गणतन्त्र लागु भएपछि संविधानमा जातिभेद र धर्म निरपेक्षता उल्लेख भएको छ । तर १५-१६ वर्षमा पनि जातिय विभेद समाजको मन् मष्टीस्क्वाट हट्न सकेको छैन । धर्म परिवर्तन गर्न कसैलाई रोकतोक छैन, तर एकले अर्काको धर्ममा प्रभाव पार्ने खालको कृयाकलाप गर्न नपाईने कुरा संविधानमा पनि उल्लेख छ । अर्कोको अधिकार हनन् गर्नेहुने, बाँच्न पाउने सास्तः अधिकार प्राकृतिक नियम पनि हो । संघीय लोकतन्त्रको संविधान लागुहुनु भन्दा अगाडि पनि धर्म परिवर्तन गरिरहेकै थियो । हिन्दुधर्ममा जस्तो विभेद अरुधर्ममा धेरै विभेद देखिदैन ।

एकै धर्म मान्ने विचमा छुवाछुत् गर्न नहुने, छोएमा सुनपानी छिटोहाल्नु पर्नेजस्ता निकृष्टता चलन देखिएका थिए । अछुत मानिएका जाती घरभित्र पस्न नहुने, उनिहरुले खाएको भाँडाहरू धोईपखाली गरेपछि पनि चोखो बनाउने नाममा आगो र पानी हाल्नुपर्ने जस्ता विभेद हिन्दुधर्ममा पाईन्छ । तर जातिय विभेद हुँदाहुँदै पनि सिपमुलक कामभने दलित भनिने जातीलाईनै जिम्मा लगायको देखिन्छ । जुन पेशा अहिले पनि सम्मानीत मानिन्छ, यसले गर्वगर्ने ठाउँ पायको छ । यसको उदाहरण: केहि महिना अगाडि संचार जगतमा समाचार आएको थियो, दिल्लीमा एमबिबिएस पास गरेर आएका एक सार्कीजातका यूवाले आफ्नो बाबुबाजेले गरि आएको काम भनेर गौरवका साथ सडकमा बसि जुत्ता सिलाई रहेका थिए । कतिपय जातजातीहरू बाबुबाजेले गरिआएका पेशा जस्तोसुकै भएपनि अहिले सम्म छाडेको देखिदैन ।

“अधिकार मागेर होइन खोसेर लिनुपर्छ” भन्ने कहावत हामि सबैले सुनेकाछौं । यस कहावतवाट के बुझन सकिन्छ भने हिन्दुधर्ममा परम्परा देखि माथिल्लो जातका भन्नेहरुले अधिकार जमाउदै आएका थिए । यसैले जबरजस्ती अधिकार खोस्नु परेको हो । हुनत, आफ्नो पोल्टामा परेको अधिकार खुरुक्क कसैले छाडन चाहादैनन्, खोसेरै लिनुपर्छ । यसरि अधिकार खोस्दा स्वाभाविक रूपमा जनमानसले स्विकार गर्न सक्नेगरि खोसिनु पर्छ । परम्परागत राज्य संचालन धर्मका आधारमा गर्नेगरेको हुँदा तत्कालिन अवस्थामा बोलावालाले हैकम चलायका थिए । त्यसैले कामको आधारमा जात छुट्याईएको भनिन्छ । यो परम्परागत राज्य संचालन अवको परिवेसमा लागुहुने कुरा भएन । त्यसैले राज्य संचालन गरिने संविधानमा जातिय विभेद हटाउनु परेको हो । तैपनि, संविधान र नियम कानुनले कहिल्यै पुर्णता पाउदैन । यसलाई समय अनुकूल परिवर्तन गर्दै थपघट गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसैले सायद बेलायतले संविधानको आवश्यकता नठानेका होलान् ।

कामगर्ने क्षेमता फरक भएपनि ईच्छा र आकांक्षा सबैको एकै हुन्छ । तर जुनसुकै जाती र तहका नागरिक भएपनि राज्यवाट दिईने सेवासुविधा एकवाट अर्को नागरिकलाई फरक हुनुहुदैन । राज्य भित्रको अधिकार सबै नागरिकको बराबर हुनुपर्छ । तर, नेपालको परिवेसमा उच्चस्तरको नागरिक र न्यूनकोटीको नागरिकले पाउने सेवासुविधा छुट्याईएको छ । आफुलाई दुख्ने घाउ र अरुलाई पनि उस्तै दुख्छ भन्ने नठान्नेहरुवाट यस किसिमको विभेद भैरहेको पाउँछौं । यहि जमातको मिलोमतोमा राज्यले दिने अधिकारको दुरुपयोग गरिरहेका छन् । उनैवाट यस किसिमको विभेद भैरहेको देखिन्छ । यस्तो भेदभाव विभेद गर्ने सबै अपराधी हुन् ।

एउटै देसको कोहि नागरिकले कोहिमहिना कोहिदिन सत्तामा बसेको भरमा आजन्म सबै सेवा सुविधा पाउने, तर सोहि देसको अर्को नागरिकले थोरैपनि सेवासुविधा नपाउने ? कर भने नियमित तिरिरहनु पर्ने ? यो दुई किसिमको नागरिक विचको विभेद चाहिं विभेद होइन ? जातिय विभेद भन्दा कडा भएन र ? यो भनेको श्री ५ र श्री ३ ले प्राप्त गरेको सेवासुविधा जस्तै भएन र ? यसरि माहाराजा सरह राज्यकोषवाट सेवा सुविधाका खर्चगर्नु पर्ने होभने श्री ५ र श्री ३ किन हटाउनु पर्ने ? लोकतन्त्र पछि पनि जनताले यस किसिमको विभेद खफ्नु परेपछि लोकतन्त्रको के अर्थ ? जस्तैकि: एकपटक राष्ट्रपती वा प्रधानमन्त्री, मन्त्री भएपछि सबै सुविधा आजन्म पाउने नियम कसले बनाई दियो ? उनिहरु आफैले नियम बनाई अनैतिक सुविधा लिन मिल्छ ? उच्च पदस्थ कर्मचारीले समेत यस किसिमको सुविधा र सुरक्षागार्ड लिनेगरेको देखिएको छ ।

यतिमात्र होइन, अर्को विभेद यहाँ पनि छ, निरिह जनता खुरुखुरु कर तिर्छन् । उनिहरु सिटामोल सम्म नपाएर मर्नुपर्ने, घरखेत बन्दक राखेर उपचार गर्नुपर्ने अवस्थाको शृजना यहि राज्यले गरिरहेको छ । के गरिब जनतालाई आफ्नो शरिरको माया हुँदैन ? यहि देसमा कुनै नागरिकले राजनिति गरेको नाममा आजन्म उपचार खर्च, सेवा सुविधा पाउने, यहि देसको कुनै नागरिकले उपचारका लागि घरखेत बेच्नुपर्ने भनेको विभेद होइन ? राज्यको विभेदले ज्यान खतरामा पार्नु भनेको जातिय विभेद भन्दा कडा होभन्नु पर्छ ।

यस किसिमको अप्तेरोमा असहाय विरामी मात्र होइनकि उपचारमा खटिने स्वास्थ्यकर्मी पनि पर्ने गरेका छन् । डाक्टरहरु रोगको अवस्था हेरेर औषधी लेख्नुपर्नेमा विरामीको आर्थिक क्षेमता हेरेर औषधी लेख्नुपर्ने बाध्यता विभेद भएन ? धनी र गरिब, नेता र कार्यकर्तालाई लाग्ने रोग उस्तै होइन ? कि रोग पनि स्तर हेरेर लाग्ने गर्छ ? जनताले तिरेको करवाट कोहि नागरिक विदेस सम्मको उपचार गर्न पाउने, कोहि सिटामोल सम्म नपाउने यो कस्तो विभेद हो ? अर्कोतीर स्वास्थ्यको नाममा अस्पताल खोलेर ब्रम्हलुट गर्न रहेका छन् । कोहि गरिबले मृत्युपछि पैसातिर्न नसकेर पाँचदिन सम्म लास पाएनन्, खेत बेचेर लास लिनुपन्यो । भखैर मात्र जनकपुरकी बेगम खातुनले बच्चा जन्माउन अस्पताल बस्नु पन्यो । प्रधानमन्त्रीको श्रीमतीले पैसा तिरिदिए पछि अस्पतालवाट छुटकारा पाएको भखैरको समाचार हो । यस्तो दुखदायी कुरा जनप्रतिनिधिले बुफैनन् ? नेताज्यूहरु

यदि आफुलाई जनप्रतिनिधि ठान्नु हुन्छभनेः शिक्षा, स्वास्थ्य र सुरक्षा जस्ता विषयमा समान व्यवहारको व्यवस्था तुरन्त अगाडि ल्याउनु होस ।

हालसालै कतिपय संचार जगतमा पनि आएको थियो, उपचार खर्चितर्न नसकेर आत्माहत्या गरेको, खेतवारी विक्री गरेको, घरमुलीको उपचार खर्च नभएर रुवावासी गरेको आदी आदी । अर्को, यहि देसको नागरिक कखरा पढ्न पनि नपाएर बाध्यभै विदेसमा भाँडा माज जानुपरेको छ । कोहि यहि देसको नागरिक विदेसमा ऐसआरामका साथ पढ्न पाउँछन, यो विभेद भएन ? नेताज्यूहरु तपाईं राज्यको सुरक्षा लिएपछि जनता सबै सुरक्षित ठान्नुहुन्छ ।

एकछिन यूरोपितरको सेवा सुविधाका वारेमा पनि चर्चागरौं । त्यहाँको शिक्षा निति, प्राथमीक तहदेखिनै नैतिक शिक्षा र अनुशासनलाई जोड दिएको पाईन्छ । बाह्र कक्षासम्म खाजाखर्च समेत निशुल्क पाउँछन । हरेक क्षेत्रमा शिक्षाको पहुँच पुऱ्याएको देखिन्छ । नेता र जनताको बालबच्चा एकै ठाउँमा पढ्छन । सानो मान्छे र ठुलो मान्छे छुट्टैन । समस्त नागरिकको अधिकार बराबर पाएका हुन्छ । नेपालमा ठुलो मान्छेले पएको सुविधा सानाले आकाशमा हेरेजस्तै गर्नुपर्छ । विकसित देसमा उच्च शिक्षा लिन चाहाने नागरिकले सहजै ऋण पाउँछन । नेपालमा पनि सरकारले उच्च शिक्षाका लागि ऋण पाउने व्यवस्था त गरेको छ । तर पावर नहुनेले यो सुविधा लिन सातपत्र पैताला खियाउनु पर्छ, लिनै सक्तैनन् ।

यस्तैगरि स्वास्थ्य क्षेत्रमा न्यून आम्दानी हुनेहोस वा उच्च, सबै नागरिकले NI (National Insurance) नंवर लिन अनिवार्य गरेका छन । कंप्यूटरमा यो नंवर ईन्ट्री गरेपछि उसले तिरेको tax देखि लिएको सेवासुविधा, सजाय समेत स्पष्ट देखिन्छ । त्यसैले नागरिकहरुले कुनै किसिमको छलकपट गर्न पाउँदैनन् । यहि एनआई नंवरका आधारमा नेता होस् वा जनता सबैले निशुल्क औषधी उपचार पाउँछन । तर नेपालमा खोई ?

नागरिक सुरक्षाका हकमा कुरागर्नु पर्दा, बाटोमा यदाकदा प्रहरीको कार ईमरजेन्सीमा कुदेको देखिन्छ । अन्यथा बाटोमा प्रहरी कतै देखिदैन । हरेक सार्वजनीक क्षेत्रमा सिसि क्यामेराले कैदगरि रहेका हुन्छन । ईमरजेन्सी सुचना पाएको २-५ मिनेट भित्रमा सुसज्जित प्रहरी घटना स्थलमा पुगेको हुन्छ । नागरिकले आफ्नो घरको सुरक्षा व्यवस्था आफैले मिलायको हुन्छ । घरमा केहि घटना भए प्रहरीले तुरन्त सुचना पाउँछन । यसरि एक्काईसौ शताब्दीमा पाउनु पर्ने सबै सुविधाहरु आफ्नो नागरिकलाई प्रदान गरेको पाईन्छ । तर खोई नेपालमा सुरक्षा ? दिनदहाडै हत्या, हिंसा, लुटपाट, बलात्कार भएको घटना दिनदिनै सुन्नमा आईरहेको छ । सरकार छाकि छैन जस्तो भैरहेको छ ।

समष्टीगत कुरागर्नु पर्दा नेपालमा जातभात, छुवाछुतको विभेदका कुरामात्र ठुलाठुला स्वरले गर्दै आएका छन । तर राज्य कोषवाट दिईने सेवासुविधा नागरिक नागरिक विचमा भेदभाव (विभेद) गरिएको छ । यस विषयमा जनता बोल्न सकेका छैनन । भ्रष्टाचारका विषयमा आवाज उठाई रहँदा यस किसिमको अप्रत्यक्ष भ्रष्टाचारमा आवाज उठ्न सकेको छैन । सरकार समक्ष यसै लेख मार्फत जुनसकै पदका भएपनि एक नागरिकवाट अर्को नागरिक विचमा हुने विभेद तुरन्त हटाई नागरिकलाई समान अधिकार प्रदान गर्न अनुरोध गर्दछु । धन्यवाद

बद्री बहादुर मास्के,
बरिष्ठ स्वास्थ्य सहायक
मिति २०७८।०३।२६